



PAPP BARBARA

„Nőkérdés” és női iránymutatás

*Pályaválasztási tanácsok lányoknak a Horthy-korszakból**

A Horthy-korszakot számos társadalmi probléma, megoldatlan kérdés jellemezte.¹ Bár a korabeli diskurzusokban az – elsősorban urbánus középrétegeket érintő – úgynevezett „nőkérdés” a zsidókérdésnél vagy a földkérdésnél kétségtelenül kisebb szerepet kapott, mégis mindvégig jelen volt, és igen fontosnak számított.² A nőkérdés szempontjából ekkoriban nem elsősorban a politikai jogok kiterjesztése volt a leglényegesebb, hiszen a követelések egy része már megvalósult: a diplomás nők a korszakban mindvégig rendelkeztek választójoggal, és a középfokú nőoktatás szintén megoldottnak tűnt. A nők felsőfokú képzésével kapcsolatban azonban már jóval több volt a bizonytalanság.³ A nőkérdés – némiképp leegyszerűsítve – a kortársak értelmezésében azt jelentette, hogy az állást vállaló nők – akik immár magasabb képzettségre, egyetemi végzettségre is törnek – az amúgy is kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzeten tovább rontottak, további egzisztenciális gondokat okoztak, vagyis az előző két kérdéshez hasonlóan társadalmi problémát jelentettek. A korabeli „nőkérdés” két tényezőből eredt: a modern életmódból, a megváltozott női szerepekből, ezzel összefüggésben pedig a nők egyre nagyobb mértékű munkavállalásából, különös tekintettel az értelmiségi, tisztviselői állásokra.⁴

A „nőkérdés” korántsem az első világháború után keletkezett: a női szerep újraértelmezésének kezdete a felvilágosodáshoz köthető. A 19. századi nyilvánosság fontos elemét

*A tanulmány A professzionalizáció története. Magyarország a 19–20. században európai kontextusban című NKFIH (sz. 132451) projekt keretében készült.

¹ A problémák jelentős része még a „boldog békeidőkből” öröklődött, illetve az egykori problémák következményei tovább éltek. Lásd: Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. 4. kiad. Budapest, 2010. 44–64. A társadalom szerkezeti vonásairól: Gyáni Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban*. In: Kövér György – Gyáni Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, 1998. 186–190.

² Sipos Balázs: „Asszonyfejjel férficélokért...” *Olvasatok és ábrázolások egy újkonzervatív korszakról*. In: Palasik Mária – Sipos Balázs (szerk.): *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Budapest, 2005. 11–37.

³ Bódy Zsombor: „A női munka felszabadulása vagy korlátozása”: *A női eszmények változása, a női egyenjogúság konfliktusai és női szervezetek állásfoglalásai a két világháború közötti közép-tárlóban*. In: Bakó Boglárka – Tóth Eszter Zsófia (szerk.): *Határtalan nők: Kizártak és befogadottak a női társadalomban*. Budapest, 2008. 93.; Szapor Judit: *A magánszférából a közéletbe: A női politizálás története a kezdetektől 1945-ig*. In: Palasik Mária (szerk.): *A nő és a politikum: A nők politikai szerepvállalása Magyarországon*. Budapest, 2007. 131.

⁴ Lásd: Hetényi Károly: *A nőkérdés*. Budapest, 1920.; Molnár Olga: *A női munkaerő számának alakulása a fővárosban*. Budapest, é. n.; Rusznyák Gyula: *A nő a modern társadalomban*. Budapest, 1937.; Bobula Ida: *A nő a modern társadalomban*. Társadalomtudomány, 18. évf. (1938) 4-5. sz. 156–162.

jelentette a női szerepekről szóló párbeszéd: a reformkorban megjelent a – tradicionális családi munkamegosztáshoz nem igazán illeszkedő, társadalmi szerepvállalásra törekvő – honleány eszménye. A század második felében egyre élesebben jelentkeztek a nőemancipációs törekvések⁵ (a felsőfokú tanulmányok végzésének engedélyezése, majd a választójog kiterjesztése, valamint a női munkavállalás), ami nem csupán a nők műveltségbeli vagy jogi helyzetén változtatott: a kortársak ezekkel, valamint a modernizáció egyéb jelenségeivel összefüggésben változásokat észleltek a nők mentalitásában és a családi viszonyokban is.⁶ A Horthy-korszakban sem zárult le ez a folyamat: szinte valamennyi korabeli folyóirat (a *Nyugattól az Új Időkgig*) foglalkozott a megváltozott női feladatokkal és családi kapcsolatokkal.

A jogkiterjesztés, valamint a nők munkavállalása kétségtelenül átalakította a nemi szerepeket is. Az addig lovagiasságra és hölgytiszteletre tanított férfiaknak is újra kellett értelmezniük nőképüket, és talán családfelfogásukat is: a modern élet velejárójaként a nő sokat veszített titokzatosságából, mássága eredményezte „misztikumából”, ezáltal a nemek közötti kapcsolatok is szükségszerűen megváltoztak. A „misztikum” egyszerűen abból adódott, hogy az úriembereknek korábban – családi kapcsolataikon és a szigorú illemszabályok által keretezett társasági eseményeken kívül – kevés lehetőségük volt a hölgyekkel történő mindennapos érintkezésre, s a pazar ruhaköltemények akkor is jól elrejtették a vágy tárgyát és remekül dekoráltak, a fűzők pedig kiigazították a problémás területeket.⁷ A felsőoktatás kiterjesztésével és a munkavállalással mindez kevésbé volt tartható. Ahogy a csodás ruhák egyre praktikusabbá – sőt olykor hangsúlyozottan zsákszerűvé – váltak, ahogy eltűnt a fűző, úgy bukkant elő a varázsát veszített – praktikusabb ruhát viselő, nem föltétlen tökéletes alakját megvillantó – dolgozó nő. A két nem közötti érintkezés új színtereket kapott, ami a nemek közötti kommunikációt is átalakította. Jogok, kötelességek, egyáltalán az addig evidenciaként kezelt nemi szerepek kérdőjeleződtek meg, illetve mindezeket újra kellett definiálni. „Az Istenség [ti. a nő] imádatától üres óráiban leszáll hivei közé s – mondjuk így – az áldozatára szánt galambokkal kereskedik. Persze, mint kereskedő, ha csaláson és rosszhiszeműségen csípik, büszkén hivatkozik istenség voltára, míg istenségül letagadja, hogy kereskedő. Viszont a férfi, ha egyszer rájött, hogy bálványa csokoládéval vegyesen kulimászos kezű szatócs, nem hajlandó e gyömbér-uzsorást istenül imádni. Ez a cuki, édes, csinos kis fruska pár év múlva ott keresi a férfi mellett a helyét, ott hallgatja a férfi mellett az egyetemi előadásokat, ott boncol a férfi oldalán szörnyű betegségben rohadt hullát, ott tolakodik a villanyoson, és löki félre a férfit a színház ruhatárában. [...] Mért nevelték s nevelte magát másképp, mint a fiúkat, a férfit szokás, ha férfi-sorsot vállal utóbb? [...] A férfi minden előjogát csak úgy mellékesen, tüpénzül, oda kívánja a nő minden előjoga mellé, amelyekből egyetlen egyet sem akar feláldozni” – fogalmazott Laczkó Géza 1923-ban.⁸

Ennek az újradefiniálásnak az eredményeképpen a korábbiaktól markánsan eltérő jelenségek léptek színre, az „istennő” – „földi halandó”, illetve a „csinos kis fruska” – „komoly úr” viszonylatok módosultak, de legalábbis új szint kaptak. A nemek közötti kapcsolatok ra-

⁵ A magyarországi „nőkérdés” történetéhez, korszakunk előzményeihez lásd: Fábri Anna (szerk.): *A nő és hivatása: Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből (1795–1865)*. Budapest, 1999.

⁶ Gyáni Gábor: *A nő élete – történelmi perspektívában*. Budapest, 2020. 33.

⁷ Szentesi Réka: *A női test mint státusszimbólum: A fűző imázsépítő szerepe a 19. század második felében*. Disegno, 2. évf. (2015) 1-2. sz. 102–117.

⁸ Laczkó Géza: *Fügefalevél: Tanulmányok és megjegyzések a női lélekről, a testről és mindkettő díszéről*. Nyugat, 16. évf. (1923) 6. sz. 401–402.

dikális megváltozásának egyik jele volt egy új forma, az úgynevezett „pajtásházasság” terjedése. Az ilyesfajta kapcsolatban élők azonban egészen másként értékelték a női emancipációt, mint az előbbi publicista. A pajtásházasság olyan törvényes házasságot jelentett, mely a felek teljes egyenlőségén alapult, de a társadalom által elvárt hagyományos házastársi szerepeket nem látta el. A házastársak inkább egymás jóbarátai, szellemi partnerei, mint szerelmesei voltak; és nem tekintették kiemelkedően fontosnak sem a gyermekvállalást, sem a házasság gazdasági közösségként való működését, s bármikor megengedhetőnek tartották az elválást – ekkor a feleség többnyire nem kért tartásdíjat.⁹ A konzervatív elemzők a jelenséget – mint társadalomra veszélyest – mélységesen elítélték. Schütz Antal katolikus hittudós például a pajtásházasságot és a házasság nélküli együttélést egyaránt bűnnek tartotta.¹⁰ S bár a dolgozó nők többségétől tulajdonképpen távol állt ez az eszmény – a többségük hagyományosabb kapcsolatokra vágyott –, a munkavállalás tagadhatatlanul átforgatta családi feladataikat. A háztartásvezetésre jóval kevesebb idejük jutott, megjelent a szerepkonfliktus, amikor „a dolgozó nő három urat szolgál egyszerre: külső munka, gyerekek, háztartás”.¹¹ Az átalakulás nem csupán a gyakorlati tevékenységeket érintette: az állást vállaló nőnek családjával, férjével való viszonya sem maradhatott teljességgel hagyományos, hiszen az asszony is részt vállalt a család eltartásából, s megszűnt kizárólag otthonának élni.

A kortársak számára a „nőkérdés” azonban mégsem elsősorban a női életmód és mentalitás megváltozását, hanem a női munkavállalás társadalmi-gazdasági következményeit jelentette: mindez leginkább egzisztenciális kérdés volt, hiszen a világháború alatt rendkívül megnőtt a kereső nők száma, s jó részük később sem vonult vissza a munkaerőpiacról, sőt valamelyest tovább emelkedett a női munkavállalók száma. Az első világháború végével, az Osztrák–Magyar Monarchia bukásával gyökeresen megváltozott a nők munkapiaci helyzete. Minden hadviselő állam számára nagy problémát jelentett a háború alatt a férfiak pótlása a munkahelyeken, majd a veteránok reintegrálása.¹² A nőknek Magyarországon is helyt kellett állniuk a fronton lévők helyett, majd a háborút követően – amikor már nem volt szükség a munkájukra – újradefiniálni tevékenységüket, vagy éppen ellenkezőleg: véglegesen családfenntartókká kellett válniuk.¹³ Természetesen ez nem csupán a magasabb képzettségű hölgyekre vonatkozott.

⁹ A jelenség alapműve: Lindsey, Ben – Evans, Wainwright: *The Companiote Marriage*. London, 1929.

¹⁰ Schütz Antal: *A házasság*. Budapest, 1933. 7. A diplomás nők lapjának, a *Magyar Női Szemle* szerkesztőjének, Techert Margitnak az első házassága ilyen pajtásházasság volt. Második házasságában megélhette az intelligens összekapaszkodás helyett a szenvedélyes szerelmet, ugyanakkor a hagyományosabb feleség-szerepet is. Techert Margitból azonban sohasem vált mintaháziasszony, második férje, Magyary Zoltán támogatta őt hivatása kiteljesítésében. Papp Barbara – Sipos Balázs: *Modern, diplomás nő a Horthy-korban*. Budapest, 2017. 287–297.

¹¹ Kovács Mária: *A házasság „válsága”*. Nyugat, 19. évf. (1926) 12. sz. 1039.

¹² Grayzel, Susan R.: *Women and the First World War*. London – New York, 2013. 27–41.

¹³ A háború és a női munka kapcsolatával nem foglalkozom részletesen, mert ez a szerepváltozás általános európai jelenség volt. Grayzel: *Women and the First World War*, 101–108.; Braybon, Gail: *Women Workers in the First World War*. New York, 2013. 216–228.; Sohn, Anne-Marie: *Between the Wars in France and England*. In: Thébaud, Francoise (ed.): *A History of Women in the West, V. Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*. Cambridge, Massachusetts, 1994. 92–117. Annyi mindenesetre elmondható, hogy Magyarországon 1900 és 1941 között mind a kereső nők, mind a kereső férfiak száma emelkedett, de a nőké erőteljesebben gyarapodott: míg 1900-ban a nők 22,2%-a számított keresőnek, 1941-ben már 26,3%-uk. A korabeli népszámlálások sajnos eltérő módon definiálták a kereső fogalmát, ez különösen a nőket érintette (lásd a segítő családtagok kérdését). Papp–Sipos: *Modern, diplomás nő a Horthy-korban*, 132.

Magyarországon két szempontból is különleges volt a helyzet a női oktatást és munkavállalást tekintve. Egyrészt a Károlyi Mihály vezette kormány liberalizálta többek között a nők egyetemre jutását is: megnyíltak a nők előtt addig zárva tartott jogi és műszaki szakok (2006612/1918. VKM), és a férfiakkal egyenlő feltételekkel kérhették felvételüket a felsőfokú intézményekbe.¹⁴ A Tanácsköztársaság bukásával azonban a rendelkezés gyakorlatilag hatályát veszítette, a nőemancipáció kissé gyanús, a vörös terrorhoz kapcsolódó fogalomnak számított. A korszak kultuszművében, a Bujdosó könyvben az írónő a feministákat is a nemzetrontók, az ellenségek közé sorolta.¹⁵ Mindenesetre a Horthy-korszak egészében nem kerülhetett sor az előbbihez hasonlóan liberális intézkedésre. A jogkiterjesztés után a jelentős visszalépés figyelemreméltó sajátosságnak bizonyult.

Másrészt Magyarország azért is különlegesnek számított, mert a vesztes háború súlyos gazdasági terhe mellett a trianoni békeszerződés komoly mértékű terület- és lakosságvesztésre ítélte. Ennek következtében az utódállamokból tömegesen érkeztek menekültek, akik megélhetést kerestek. A hatalom részben éppen az ő érdekükben, a „kenyérharc”¹⁶ miatt szigorította ismét a nők egyetemre jutását, és igyekezett visszaszorítani a női munkavállalást is.

Nem csupán a háborús következmények miatt számított nemkívánatosnak a női munka vagy a nők felsőbb iskoláztatása: tovább éltek a 19. század végi sztereotípiák – markánsan esszencialista érvek¹⁷ – is, és a kedvezőtlen gazdasági helyzetben új erőre kaptak. A női munkának számos ellenzője szólalt fel a korszakban: úgy vélekedtek, a nő nem képes kellően ellátni munkahelyi feladatait, a család számára pedig végzetes következményekkel járhat a nők munkavállalása. Számos családfenntartó elől veszi el a kenyeret a dolgozó nő, aki a munkanélküliség egyik okozójaként jelenik meg. Amennyiben a nő munkába áll, a születések száma csökken, több az abortusz, nagy a csecsemőhalandóság, a gyermekeket elhanyagolják, ugyanakkor az állam szociális terhei nőnek. A közerkölcs romlik, emelkedik a női öngyilkosságok száma, szétesnek a családok, s a megkeresett pénz többnyire fölösleges kiadásokra megy el. Ugyanakkor a dolgozó nő – jogai kiterjesztése vagy biztosítása érdekében – harcban áll a társadalommal.¹⁸ Ilyen vélemények nem csak a hatalom képviselői, nem is csupán férfiak szájából hangoztak el: a számos sztereotípia keringett a nők családon kívüli munkájára vonatkozóan, s kisebbségben maradtak azok, akik kifejezetten javasolták a munkavállalást az anyáknak, a „baromi leigázottságából” kitört, öntudatos nőknek.¹⁹

Hasonló volt a helyzet a nők diplomaszerezésével: Lechner Károly orvos és Kornis Gyula filozófus, egyetemi tanárok a húszas évek első felében azt fejtegették, hogy a nők alkati adottságai nem teszik számukra lehetővé az elmélyültebb szellemi munkát, felsőfokú tanulmá-

¹⁴ Ladányi Andor: *Két évforduló*. Educatio, 5. évf. (1996) 3. sz. 378.

¹⁵ Sipos Balázs: *Modern amerikai lány, új nő és magyar asszony a Horthy-korban*. Századok, 148. évf. (2014) 1. sz. 14.

¹⁶ „Az ország megcsonkítása magával hozta úgyszólván minden foglalkozási ágban a kényszerű kenyérharcot.” *Pesti Napló*, 1926. nov. 14. 19.

¹⁷ A nemi szerepek kutatása szempontjából esszencializmusnak nevezzük azt az álláspontot, ami szerint a férfiaknak és nőknek veleszületett, megváltoztathatatlan belső tulajdonságaik vannak, amelyek az illető nemre jellemzők. Lásd: Heyman, Gail D. – Giles, Jessica W.: *Gender and Psychological Essentialism*. *Enfance*, vol. 58. (2006) No. 3. 293–310.

¹⁸ Gortvay György: *A kereső nő szociális helyzete és munkaviszonyai*. Városi Szemle, 16. évf. (1930) 2. sz. 353., 396–401.

¹⁹ Kovács: *A házasság „válsága”*, 1039.

nyok végzését.²⁰ Kornis Gyula 1925-ben a *Napkelet*-ben megjelent cikkének fontos következményei voltak, bár nem egészen úgy, ahogy remélte. A diplomás nőkre – Magyaryné Techert Margit visszaemlékezése szerint – igen nagy hatást gyakorolt a filozófus írása,²¹ szinte azonnal elkészítették válaszukat, melyben részletesen cáfolták Kornis vélekedését, érveit.²² (A *Napkelet* szerkesztőnője, Tormay Cecile viszont csak hosszas húzódozás után jelentette meg folyóiratában a diplomás nők képviselőinek válaszát, és nem is a Kornis munkájának helyet adó rovatban, hanem az Apró cikkek között. Tehát a „női tábor” korántsem volt egységes.) Később, a kétrészes cikk megjelenésének 10. évfordulójáról megemlékezve a diplomás nők saját folyóiratot alapítottak *Magyar Női Szemle* címmel.

Azonban korántsem csak elitélő megnyilatkozásokkal találkozunk a nők diplomaszerzésével vagy munkavállalásával kapcsolatban – noha ezek voltak többségben –, s a korlátozókat óhajtó szakember sem föltétlen kívánt drasztikus intézkedéseket, illetve véleménye nem volt minden esetben változatlan a korszak egészében. A *Katholikus Szemle* szerkesztője, Mihelics Vid például a férjes nők munkavállalásáról szólva csak a legszükségesebb esetekben tartotta megengedhetőnek a női munka korlátozását, s úgy vélte, a művészi jellegű vagy a „teremtő szellemi tevékenységet” végző nők munkavállalását nem szabad visszaszorítani, hiszen „az ember személyiségét, amelyhez a hivatás megválasztásának szabadsága is hozzátartozik, minden körülmények között meg kell védeni”.²³ A nők munkavállalásának családra gyakorolt rossz hatásait elemző – fentebb idézett – Gortvay György lesújtó véleménye ellenére sem indítványozott radikális tiltásokat a női munkára vonatkozóan, mert úgy vélte, hogy a dolgozó nők legtöbbje a létfenntartásáról gondoskodik, így csak hosszabb távon – hatékonyabb, ösztönző és nem tiltó család- és nőpolitikával – számíthat jobb viszonyokra a társadalom.²⁴ Nem sokkal a rendszerváltás előtt N. Szegvári Katalin Kenyeres Balázsnak, a pesti orvoskar dékánjának Magyar Zoltánhoz intézett levelét idézte bizonyítékként arra nézve, hogy a kormányzat képviselői minden eszközzel korlátozni kívánták a női hallgatók létszámát. Az 1929-ben keltezett levélben Kenyeres arra kéri Magyaryt, hogy vegye védelmébe az orvoskar törekvését a női hallgatók létszáma további növelésének elutasítására vonatkozóan.²⁵ A Vallás- és Közoktatási Minisztérium azonban a levél átvételét követően nem rendelkezett a kérdésről. Úgy vélem, e levél ellenére sem állíthatjuk, hogy Kenyeres vagy Magyar mindenféleképpen, minden körülmények között ellenezte volna a nők diplomaszerzését. Ugyanis Magyar mindenben támogatta felesége tudományos pályafutását, Kenyeres pedig néhány évvel később, a budapesti tudományegyetem rektoraként – az egyetemek képviselői közül először – anyagi támogatásban részesítette a diplomás nők lapját, a *Magyar Női Szemlét*,²⁶ s engedélyezte, hogy a lap képviselői a bölcsészkaron tanácsadó szolgálatot működtessenek. Még a nők egyetemi tanulmányokra való alkalmatlanságáról értekező Kornis sem utasította el teljes mértékben a nők diplomaszerzési lehetőségét vagy

²⁰ Lechner Károly: *A női lélek és a feminizmus orvostermészettudományi megvilágításban*. Budapest, 1922. (Klny. Természettudományi Közlöny.); Kornis Gyula: *Nők az egyetemeken*. *Napkelet*, 3. évf. (1925) 1. sz. 60–69., 2. sz. 149–184.

²¹ Magyaryné Techert Margit: *Levelek a Boldog Tótól*. Histoire d’ une Intellectuelle. Kézirat. 1944. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirtattár. Ms 10.640/8.54.

²² Czeke Marianne – Ritoók Emma: *Nők az egyetemen*. *Napkelet*, 3. évf. (1925) 5. sz. 496–504.

²³ Mihelics Vid: *Figyelő*. *Katholikus Szemle*, 52. évf. (1938) 1. sz. 36.

²⁴ Gortvay: *A kereső nő szociális helyzete és munkaviszonyai*, 404.

²⁵ N. Szegvári Katalin: *Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon*. Budapest, 1988. 163.

²⁶ [Kenyeres Balázsnak.] *Magyar Női Szemle*, 1. évf. (1935) 5–6. sz. 1.

tudományos tevékenységét: a *Szemle* szerkesztőnőjét külföldi ösztöndíjakra ajánlotta, és magántanári habilitációját is a legmelegebben támogatta.²⁷

A nők lehetőségei a felsőoktatásban

Milyen lehetőségei voltak egyáltalán a nőknek a korszakban bekerülni a felsőoktatásba? A jogi képzés a korszak egészében zárva maradt a nők előtt, ahogyan a műegyetemi szakok jelentős része is. (A zsidó származású nőhallgatókat emellett származásuk szerinti megszorítás is sújtotta, de ez nem női sajátosság.) A két nagy zárt – vagy mérsékelten nyitott – tudományterület mellett pedig a korszak elején ideiglenes intézményi zárás is bekövetkezett, vagyis az 1895 óta egyébként a nők számára nyitott bölcsész, orvos és gyógyszerész szakokon is bizonyos korlátozásokat vezettek be. A budapesti orvoskar például 1919 augusztusában női *numerus nullus* fogadott el, vagyis – a központi szabályozásnak ellentmondva – nem vagy csak kivételes esetben vettek fel nőhallgatókat.²⁸ A Feministák Egyesülete, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége és a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége kérvényt intéztek a Minisztériumhoz a létszámkorlátozás eltörlése érdekében, 1924-ben miniszteri leirat (78.157/1924. VKM) kötelezte az orvoskarokat a megfelelő előképzettséggel jelentkező nők felvételére.²⁹ Végül csak 1926-ra rendeződött a helyzet, ekkor nyílt meg újra a budapesti orvoskar az érettségizett lányok előtt.

1927-ben vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet szabályozta a nők felsőoktatási felvételét (63.000/1927. VKM). Nők továbbra sem jelentkezhetek jogi vagy római katolikus hittudományi karokra, viszont református vagy evangélikus hittudományi karokra kérhették felvételüket. Az 1895-ös rendelet szellemében korlátozás nélkül iratkozhattak be bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti szakokra, az engedélyezett hallgatói keretszámon belül. A Műegyetem mérnöki, gépész, vegyész, egyetemes közgazdasági és közigazgatási, valamint külügyi szakjaira továbbra sem járhattak nők, de építész (a hallgatói létszám 5%-áig, ha azt férfiak nem töltik be), közgazdasági, mezőgazdasági, kereskedelmi és kereskedelmi iskolai tanári szakokra igen.³⁰

1934-ben Hóman Bálint – tekintettel a diplomás munkanélküliek nagy számára – miniszteri leirattal (21.106/1934. VKM) korlátozta a nők felvételét bizonyos területeken. A bölcsészettudományi és orvosi karok az elsős hallgatók keretszámának legfeljebb 30%-át, a gyógyszerészsképzésben 50%-át, a műegyetemi kereskedelmi-közgazdasági szakok esetében pedig szintén 30%-át tölthették be nőkkel.³¹ Mint láthatjuk, a maximált nőarány nem is olyan csekély, vagyis a nők egyébként viszonylag nagy számban – az ekkor engedélyezettnél jelentősebb számban – voltak jelen a fenti területeken. (A korlátozás sem szorította vissza jelentős mértékben a nőhallgatók számát.)

Tulajdonképpen ezen szabályozások határozták meg a felsőfokú nőképzést a Horthy-korszakban. Mint láthattuk, az érettségiző lányok hiába is vágytak volna jogi karra vagy a legtöbb műszaki képzésre, és néha még a számukra engedélyezett szakokon is voltak bizonyos megszorítások – nem csupán kormányzati, hanem olykor egyetemi szinten is. Az egyetemi képzésben a nők a korszak egészében csak bizonyos korlátozásokkal vehettek részt.

²⁷ Papp–Sipos: *Modern, diplomás nő a Horthy-korban*, 292.

²⁸ Vörös László: *Adatok a Horthy-korszak egyetemi orvoskarainak társadalomszemléletéről és társadalmi meghatározottságáról*. Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungariae. Budapest, 1965. 256–263.

²⁹ N. Szegvári: *Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon*, 153.

³⁰ 63.000/1927. VKM. *Hivatalos Közlöny*, 35. évf. (1927) 17. sz. 264–265.

³¹ Közlemények. *Hivatalos Közlöny*, 42. évf. (1934) 17. sz. 222.

A főiskolákat tekintve sokkal kedvezőbb volt a helyzetük, azok többségének felvételi utasítása ugyanis nem tartalmazott a női hallgatókra vonatkozó tiltásokat.³² Különösen lényeges ezt hangsúlyoznunk a korszakra vonatkozóan, hiszen számos főiskola ekkor alakult, illetve vált elismert felsőoktatási intézménnyé, melyre nők is nagy számban jelentkeztek: ilyen volt például a Magyar Királyi Testnevelési Főiskola vagy a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola. A tiltások és megszorítások ellenére lassú építkezésnek lehetünk tanúi, bár a korszak végén a felsőoktatásban tanulóknak még mindig csak töredéke (körülbelül 15%-a) került ki a nők közül.³³

Három női pályaválasztási tanácsadó

A következőkben azt vizsgálom, hogy a felvázolt struktúrában, az adott keretek között milyen tanácsokat adtak a nők a nőknek a pályaválasztással kapcsolatban. A műfaj jellegéből adódóan leginkább a középosztály lányai forgathatták ezeket a kiadványokat: ők voltak azok, akiknek igényük és lehetőségük is volt arra, hogy valamiféle hivatás felé induljanak, méghozzá úgy, hogy viszonylag szabadon válasszanak a képzési lehetőségek – és a majdani foglalkozások – közül. Ezek a tanácsadók megfelelő előképzettséget feltételeztek: olvasóiktól középiskolai végzettséget, ha nem is minden esetben érettségit adó középiskolát vártak el. A vizsgálat a jelen keretek között nem törekedhet teljességre: mindössze három rendkívül népszerű kiadványt, pontosabban két folyóirat pályaválasztási tanácsadóját és egy katolikus nőíró tanácsadó könyveit vetem össze, arra keresve a választ, hogyan vélekedtek a nők pályaválasztásával kapcsolatban.

A *Dolgozó Asszonyok Lapja* liberálisnak számító, emancipációpárti, az „új nőket” – vagyis a modern, munkát vállaló nőket – megcélzó magazin volt.³⁴ 1928-ban indult útjára, szerkesztője és kiadója dr. Bródy Jenőné, a liberális parlamenti képviselő felesége. A lap közönsége legnagyobbreszt zsidó származású középosztálybeli hölgyek közül került ki, erre abból következtethetünk, hogy a zsidótörvények ellen szólnak, viszont szerzői között egyáltalán nem csupán zsidó származásúakat találunk.³⁵ A magazin cikkei természetesen és kíváncsún tartották, hogy a nő egyetemre jár vagy dolgozik, bármennyi akadályt is gördítenek elé. Ez nem azt jelentette, hogy a lapban ne foglalkoztak volna a divattal, a szépségápolással vagy a színházzal, tehát a hagyományos női lapok témaival, mindenestre időről-időre előkerültek a női munkavállalók kérdései, problémái.

A lap szerzői természetesen figyelmet fordítottak az új nemzedék pályaválasztására is: 1929-ben lányoknak szóló tanácsadó füzetet jelentettek meg. Szerzője Lénárt Edith volt, neves pszichológus, aki 1928-tól a Magyar Izraelita Kézmű- és Földművelésügyi Egyesület pályaválasztási tanácsadását vezette, és akinek nevéhez számos pedagógia-pszichológiai kutatás és publikáció fűződött.³⁶ A kis kötet harminchárom női életpályát, választható foglalkozást mutat be. Azt gondolhatnánk, hogy a pszichológus szinte kizárólag a hajlamot és tehetséget vizsgálja egy adott foglalkozás kapcsán. Ez azonban nem egészen így van – és ebben különbözik is a kötet a „boldog békeidők” családi tanácsadójától: az 1910-es kiadvány

³² A főiskolaként számon tartott jogakadémiákra nem járhattak nők.

³³ Papp–Sipos: *Modern, diplomás nő a Horthy-korban*, 116.

³⁴ Sipos Balázs: *Az Új Idők mint női lap a két világháború között*. In: Pusztai Bertalan (szerk.): *Médiумok, történetek, használatok. Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére*. Budapest, 2012. 303.

³⁵ Bódy: „A női munka felszabadulása vagy korlátozása. 99–100.

³⁶ Bozay Margit: *Magyar asszonyok lexikona*. Budapest, 1931. 605–606.

ugyanis nem vette figyelembe a piaci szempontokat,³⁷ míg Lénárt Edith ugyan kulcsfontosságúnak tartotta a lányok megfelelő pályára irányítását, és a hivatás kiválasztásában a kedvet és rátermettséget hangsúlyozta, de legalább olyan fontosnak tartotta az elhelyezkedési lehetőségeket is. Álláspontja szerint a túlsúfolt vagy a nem keresett pályákat a nőknek kerülniük kell, ehelyett előre kell menekülniük, „a jövő szükségleteit kielégítő foglalkozásokat” kell választaniuk:³⁸ olyan új szakmákat, amelyek iránt vélhetően nagy lesz a kereslet. A pályaválasztó leánynak tehát, ha nem feltételezzük, hogy jóstehetséggel rendelkezik, a gazdasági-társadalmi kérdésekben rendkívül jól tájékozottnak, emellett magabiztosnak és bátornak kell lennie.

Lénárt sorra vette azokat az elérhető pedagógiai, egészségügyi, szociális, gazdasági és művészi pályákat, amelyek a – középosztálybeli – nők számára ideálisnak tűntek. Precízen vázolta a képzési rendet, a költségeket, ismerteti a képzőhelyeket, az elhelyezkedési és fizetési lehetőségeket. Szól az adott pálya követelményeiről, vagyis arról, hogy mit kíván az illetőtől – és itt ismét markáns különbség látszik a már említett 1910-es kötethez képest. A Horthy-korszak tanácsadójának az is fontos volt, hogy a „női lélekhez” mennyire illik az adott foglalkozás, míg a korábbi, feminista szemléletű tanácsadónál ilyesmi fel sem merült, hiszen nem feltételezték esszenciális különbséget a férfi és női lélek között. Lénárt például a tanítást említi a legszebb női szakmák egyikének, a gyógypedagógus esetében pedig feltételezi, hogy az elsősorban női hivatás, mivel a kevésbé jól sikerült gyermeket az anyák, a nők hajlamosabbak jobban szeretni.³⁹

A kiadvány megemlítette, hogy az orvosnői pálya körül zajlik a legnagyobb vita, és hogy még napjaikban sem egyértelmű: nőknek való-e ez a szakma. Lénárt szerint csakis egyének szintjén szabad vizsgálni, hogy kinek mely hivatás testhez álló. Azonban mivel a nők időnként ingerlékenyebbek, fáradtabbak, csak az válassza az orvosi szakmát, akinél ez a „testilelki hullámlás” minimális. Az alkati diszpozíción túl a leendő orvosnőknek az akaratukat kell edzeniük, hogy merjenek felelősséget vállalni, gyorsan dönteni – ami Lénárt szerint a férfikollégáiknak nem okoz problémát.⁴⁰

A *Dolgozó Asszonyok* tanácsadójánál jóval radikálisabb tanácsokat fogalmazott meg a korszak katolikus leányirodalma, melyben a legismertebbek Gerely Jolán kötetei. Írásai, különösen az 1930-as évektől megjelent katolikus szellemű lányregényei és lányoknak szóló önelvelési művei rendkívüli népszerűségnek örvendtek a fiatalok körében, legkedveltebb írásai 1945-ig öt kiadást is megértek.⁴¹ Gerely – aki maga is tanárnő – legtöbbször kis történetek segítségével tanította a fiatal nőket a katolikus egyház szerinti helyes életre. Tevékenysége nem merült ki a direkt tanácsok osztogatásában, inkább példabeszédeket mondott, a fiatalok számára ismerős élethelyzeteket villantott fel, amelyekből szinte egyértelműen következett a helyes, a katolikus normák szerinti megoldás. Nem voltak tabutémái, például az is szóba kerülhetett, hogy az ismerős férfi a fiatal lányt felhívja a lakására.

Gerely szinte azonos súllyal jelenítette meg a magánéleti és hivatásbeli kérdéseket, problémákat: olyan – középosztálybeli – lányokhoz szólt, akik nem csupán romantikus ábrán-

³⁷ Bédy-Schwimmer Róza: *Leányok pályamutatója*. In: Gömbösné Galamb Margit (szerk.): *A magyar család aranykönyve. II. Családi nevelés és a családi élet külső vonatkozásai*. Budapest, 1910. 195–196.

³⁸ Lénárt Edith: *Harminchárom női pálya*. Budapest, 1929. 4.

³⁹ Lénárt: *Harminchárom női pálya*, 9., 27.

⁴⁰ Lénárt: *Harminchárom női pálya*, 28–29.

⁴¹ Huszonnyolc saját kötete jelent meg 1930 és 1945 között, emellett műfordításai is napvilágot láttak.

dokról és házasságról akartak olvasni. Ehelyett komoly kérdés, elvégzendő feladat volt számukra a megfelelő foglalkozás megtalálása, hiszen bizony előfordulhat – és erre kell készülniük –, hogy alkalomadtán hasznát kell venniük képzettségüknek, mint például magának az írónőnek is, aki polgári iskolai tanárnőként dolgozott. Gerely Jolán azt hangsúlyozta, hogy a munkát egyáltalán nem ellenséggént, szükséges rosszként kell felfogni: a munka csak akkor szörnyű teher, ha robotként tekintünk rá, egyébként pedig tartalommal és örömmel tölti meg életünket.⁴² Tanácsadókönyvei szerint a nő számára még fontosabb a hivatás megtalálása, mint a férfinak, ugyanis a nő eredeti hivatása az anyaság, és csak akkor következhet a kenyérkereset, ha az nem valósulhat meg. A hivatásszerűen végzett munkának éppen ezért különösen erős pótszernek, hatékony anyaság-pótléknak kell lennie, hiszen nagy dolgokat kell – úgy-ahogy – helyettesítenie. Szerinte a nő a munkájában is – mint eredetileg a családban tette – a „lelket keresi”, egész valójával kész kapcsolódni, és ha nem talál olyasmit, amibe teljesen belevehetné magát, nyugtalanná és boldogtalanná válik.⁴³ Gerely tehát azt ajánlotta a nőknek: ha nem teljesülhet legfőbb vágyuk, vagyis az anyaság, akkor valamely hasznos, a társadalom szempontjából is értékes területet keressenek maguknak, annak köteleződjének el, oda összpontosítsák lelki energiájukat.

Gerely Jolán szerint a nőnek mindig anyának kell lennie, munkájában is az anyai jellemvonásokat kell megjelenítenie – és nem is választhat olyan pályát, amely ezeknek a jellemző jegyeknek ne felelne meg.⁴⁴ A keresztény ifjúsági tanácsadó tehát a hagyományos keresztény nőeszményt, a szent anyát állította példaként a lányok elé: ennek az eszménynek pedig vagy valóságosan, vagy csak lelkiekben – ahogy Gerely esetén is történt, aki nem ment férjhez, nem születtek gyerekei – meg kell felelniük ahhoz, hogy betölthessék hivatásukat. A fizetett női munka tulajdonképpen szükségmegoldás, amely ráadásul csak ront az egyébként is kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzeten, a meglévő munkanélküliségen, éppen ezért be kellene tiltani, hogy a házaspár mindkét tagja keressen – hangzott a hölgy szigorú ítélete. De maga a női természet is ellenzi a női munkát, nevezetesen az időnkénti ingerlékenység, szórakozottság, valamint az általánosan jellemző érzelmi befolyásolhatóság. Tehát kizárhatók a gyors döntést, a „kemény tárgyilagosságot” megkövetelő foglalkozások, de az autózvezetés is.⁴⁵

Ha mindenáron dolgozni kell (például egyedülálló nő esetében), akkor lehetőleg a „gyakorlati pályák”, főképpen a természethez illeszkedő foglalkozások közül válasszanak a lányok: kertész, baromfigondozó stb. – írta Gerely Jolán.⁴⁶ Ebben az elképzelésben 19. századi örökség, a szentimentalizmus természetközelsége jelenik meg: az érintetlen vagy jól művelt, de csendes táj, a kedves és hűséges háziállatok, egyáltalán az embertől és a nagyváros forgatagától minél távolabbi kis helyek a nyugalmat, békét és tisztaságot hozzák el a megfáradtaknak. A gyöngébb idegzetű, ingerlékeny lányoknak – ahogyan Gerely Jolán a lányokat lefestette – pedig minden bizonnyal még inkább hasznára válik az efféle elvonulás, az idilli környezetben történő munkavégzés. Elképzelésével korántsem állt egyedül: az ősit, a természetközeli rendkívül nagyra tartották a korszakban – még akkor is, ha Bartók Béla nem föltétlenül ugyanazt értette ez alatt, mint például Szabó Dezső –, s hogy egy szintén lánykáknak készült művet említsünk példaként, a korabeli fiatal leányok egyik kedvenc olvasmányának hősnőjét, Cilikét is falura küldte gondos édesanyja a kis városkájukból, amikor Cilikét rossz

⁴² Természetesen ebben is jól illeszkedett az egyház tanításához. Lásd: S. Szabó Péter: *Az evangélium és a munka: Prohászka Ottokár társadalomfilozófiai munkássága*. Budapest, 1998.

⁴³ Gerely Jolán: *Hivatás vagy robot*. Budapest, 1934. 62.

⁴⁴ Gerely: *Hivatás vagy robot*, 6–7.

⁴⁵ Gerely Jolán: *A mai lányok útja*. Budapest, 1932. 87–88.; Gerely: *Hivatás vagy robot*, 86.

⁴⁶ Gerely: *Hivatás vagy robot*, 149–153.

irányba kezdték befolyásolni túlságosan modern barátnői. (A jó falusi levegő, az egészséges ételek és elfoglaltságok természetesen meghozták a kívánt eredményt.)⁴⁷

Azonban a katolikus tanárnő szerint sem kizárólag falusi környezetben dolgozhatnak lányok. Ugyanúgy kitanulható például a cukrászat, a fényképészet is, vagy az abban tehetségesek foglalkozhatnak modern nyelvel – az elhelyezkedési lehetőségeket szem előtt tartva. Ez utóbbi azonban mégsem lehetett kizárólagos szempont. Vannak pályák, vélte, ahol jó esély van a foglalkoztatásra, mégsem helyes katolikus lánynak azt választani: ilyen a – korszakban rendkívüli népszerűsége szert tevő – kozmetika.⁴⁸ Az olyan konzervatív női lapok is, mint a *Magyar Uriasszonyok Lapja*, számos kozmetikai hirdetést közöltek: rúzsokról, szemránckrémről, végleges szőrtelenítésről és hasonlókról olvashattak a hölgyek. Ezek a praktikák viszont az egyház által támogatott tanácsadónő számára, akinek műveit a Korda katolikus kiadó jelentette meg, vállalhatatlanok voltak, hiszen a szemérmesség követelményeinek nem feleltek meg. A test ugyan korántsem volt számára tabutéma, de testgyakorlás és testgyakorlás, előadás és előadás között különbséget tett. Gerely ennek a megkülönböztetésnek a szellemében azt javasolta a nőknek, hogy a színészet és tánc helyett is foglalkozzanak inkább tornával.⁴⁹ A testet tehát lehetett foglalkoztatni, bizonyos szereplések is megengedettek voltak, de az illendőség és a szemérmesség mindig kiemelt jelentőségűnek, elsődlegesnek bizonyult. Gerely Jolán szerint a hagyományosan nőies, gondoskodásra és tanításra irányuló – pedagógusi, szociális, egészségügyi – hivatások szintén jó választásnak bizonyulhattak, bár a szülésznőnek készülő lány az elhatározása közlése előtt jobban teszi, ha inkább leülteti az úri társaságot, nehogy azok a hír hallatán elájuljanak.⁵⁰ Ez a félelem a családtagok ájulásától különösen figyelemre méltó. Láttuk, a tanárnő nagyra tartotta, sőt a nő legfőbb hivatásának tekintette az anyaságot, nem idegenkedett a gondoskodásra irányuló és egészségügyi hivatásoktól, még a testtel való foglalkozás, a testgyakorlás sem volt ellenére – mégis a legfőbb hivatás (vagyis az anyaság) manifesztálódása körüli, hagyományosan női teendők végzését az úri mivolttal összeegyeztethetetlen – vagy csak pszichoszomatikus tünetek (például ájulás) árán elviselhető – foglalatosságnak tartotta.

A diplomával rendelkező Gerely Jolán a felsőfokú képzettséget igénylő szakmákkal szemben is bizonyos óvatosságra intett: „Az utóbbi években, különösen a háború óta lábra kapott erkölcsi szabadosság egyik okozójául éppen a leányok egyetemre járását emlegetik.”⁵¹ Gerely szerint mindezt azok a lányok a felelősek, akik nem hivatástudatból, hanem divat vagy megélhetés miatt járnak egyetemre: zsúrnak hiszik az oktatást, rúzszt használnak, flörtölnek. Az orvosnők különösen veszélyeztetettek: egyesek kimondottan azért mennek orvoskarra, hogy felszabaduljanak a társadalmi és erkölcsi normák alól. Ha ezek a szabados életű lányok hasonló fiúkkal találkoznak, akkor minden szörnyűség megeshet.⁵² A medika azért is veszélyeztetett, mert tanulmányai révén leplezetlenekké válnak előtte a természet titkai. El kell hát választani a hivatást és magánéletet, nehogy a biológiai tanulmányok az erkölcsiségre is rossz hatással legyenek, illetve nehogy a kollégák váljanak fontosakká a tanulás és a munka helyett – tanácsolja Gerely.⁵³

⁴⁷ Tutsek Anna: *Cilike Somkuton*. In: Tutsek Anna: Cilike rövid ruhában. Budapest, 1930. <https://mek.oszk.hu/14000/14030/14030.htm#14> (Utolsó letöltés: 2021. december 1.)

⁴⁸ Gerely: *Hivatás vagy robot*, 149–153.

⁴⁹ Gerely: *Hivatás vagy robot*, 149–153.

⁵⁰ Gerely: *Hivatás vagy robot*, 120.

⁵¹ Gerely Jolán: *A művelt leány*. Budapest, 1933. 28.

⁵² Gerely: *Hivatás vagy robot*, 114–115.

⁵³ Gerely: *A művelt leány*, 28–29.

Mint már említettem, a diplomás nők lapját, a *Magyar Női Szemlét* éppen azért indították útjára 1935-ben, hogy tiltakozzanak Kornis Gyulának az egyetemista, illetve diplomás nőkkel kapcsolatos sarkos megállapításai ellen. A főszerkesztőnő, Magyaryné Techert Margit programadó cikke szerint az összes magyarországi értelmiségi nő lapját kívánják létrehozni, és mindnyájuk közreműködésére számítanak. A cikk szerint azért vált szükségessé új lap alapítása, mert a diplomások igényeit semmiképpen nem elégíthetik ki a klasszikus értelemben vett női lapok, a „meglévő szépirodalmi, háztartási, otthonművészeti és divatújságok”.⁵⁴ S a *Szemle* valóban inkább a keresztény-konzervatív, „nemzeti szellemű és rendpárti, de igényes és európeér revue”-kkel,⁵⁵ mint a női lapokkal mutatott rokonságot. A lap természetesen nagyon fontosnak tartotta a pályaválasztást: a használható szakképesítés szerzését a mai, modern nők fontos ismervének tekintették, akiknek nem titkolt céljuk volt a munkavállalás. Pályaválasztási tanácsadó órákon, előadásokon, rádióműsorokban igyekeztek minél több nők számára is nyitott pályát bemutatni.

A *Pályám emlékezete* című sorozatban kilenc nő mondja el pályaválasztásának történetét, csipketervezőtől a könyvtárosig, hogy ezzel is formálják az új nemzedék szemléletét. Valamennyien arról számoltak be, hogy a hivatásukkal való találkozás sorsszerű volt. Ezt a találkozást sohasem az iskola idézte elő: valakit az olaszországi nászút ejtett szerelembe a festésszel, másokat a gyermekek problémái indítottak pedagógiai pályára, vagy éppen egy kamaszkori szerelem feletti sírás indította el az élettan iránti érdeklődést – ami az első években csak az orvostudomány iránti érdeklődés volt, az később segíteni vágyássá vált.⁵⁶ A környezet bizony nem volt mindig támogató, de a legidősebb hölgy kivételével valamennyiük szülei fontosnak tartották, hogy lányuk érettségizzen, és ezt elsősorban az „úriasszonyságra” történő felkészülés igénye motiválta. A lányoknak sok akadályt kellett legyőzniük: egyikük a Műegyetemre ment volna, amely akkor a nők előtt zárva volt, a bölcsészkarra viszont anyja nem engedte, mondván, az csak gátolná a családi szerepekben. Végül a „kevésbé tudományosnak” hangzó testnevelés szakra iratkozhatott be, ahol mégis megtalálta hivatását, és szép sikereket ért el.⁵⁷ Egy másik elbeszélő jól menő fényképésműtermét adta fel, mert vőlegénye nem engedte, hogy a házasságkötés után dolgozzon – szeretett hivatását csak akkor folytatta, amikor egyedül maradt gyermekeivel.

Bár a hivatást tartották elsődlegesnek, a *Magyar Női Szemlé*ben megjelent írások szerint a kényszerűségnek is fontos szerep jutott a pályaválasztásban: rászoruló családjukat támogatni kellett, és az öneltartás alapvető követelménynek számított, amit a „nőtöbblet” indokolt. A „nőtöbblet” vagy „nőfelesleg” a korszakban a „nőkérdés” egyik kedvelt fogalma volt: azt jelentette, hogy – a világháború, illetve más kedvezőtlen demográfiai folyamatok következtében – ténylegesen több nő élt az országban, mint férfi. 1920-ban például 1000 férfire 1062 nő jutott, és bár országosan némiképp javult az arány, a városokban ezzel párhuzamosan egyre rosszabbak lettek ezek a mutatók, egyre nagyobb lett a „nőfelesleg”.⁵⁸ Ez a ten-

⁵⁴ Magyaryné Techert Margit: *Az a célunk... Magyar Női Szemle*, 1. évf. (1935) 1–2. sz. 1.

⁵⁵ Például: *Magyar Szemle, Társadalomtudomány, Magyar Kultúra, Budapesti Szemle*. Lásd: Saád József: *Magyary Zoltán*. Budapest, 1989. 13–29.

⁵⁶ H. Révész Margit: *Hogyan lettem idegorvos?* In: Bárdos-Féltoronyi Magda (szerk.): *Küzdelmek és eredmények*. Budapest, 1938. 27–28.

⁵⁷ Marik Klára: *Hogyan lettem testnevelő?* In: Bárdos-Féltoronyi (szerk.): *Küzdelmek és eredmények*, 14–15.

⁵⁸ Mozolowsky Sándor: *Az 1930. évi népszámlálásnak a városokra vonatkozó előzetes eredményei. Városi Szemle*, 17. évf. (1931) 931.; *Az 1930. évi népszámlálás 1.: Demográfiai adatok községek és külterületi lakothelyek szerint*. Budapest, 1932. 17*.

dencia nem csupán Magyarországot érintette: Zentay Dezső adatai szerint 1930-ban Európában a férfiaknál 14 millióval több nő élt, ami azt jelenti, hogy a kontinensen „tízmillióra tehető azon házasságképes korú nőknek a száma, akik ma mindenképpen el vannak zárva attól, hogy törvényes férj oldalán keressék a boldogulásukat”.⁵⁹ Tehát tulajdonképpen nem önmagában a női létszámfölény jelentett gondot, hanem az, hogy ezek a nők támasz, eltartó – azaz férfi – nélkül voltak kénytelenek élni: vagyis nem juthatott mindegyikük mellé kenyérkereső. A városokban részben azért volt jelentősebb a „nőtöbblet”, mert ide áramlott a háztartási alkalmazást kereső lányok jelentős része – tehát a legrosszabbul képzett nők –, de foglalkozásuk ide kötötte a legmagasabban kvalifikált nőket is, akik szellemi tőkével ugyan rendelkeztek, de mégiscsak áruba kellett bocsátaniuk munkaerejüket a megélhetéshez, ha máshonnan nem volt elegendő bevételük, és nem tartotta el őket senki. A *Magyar Női Szemle* természetesen ezeknek a felsőfokú végzettségű hölgyeknek és hölgyekről szólt, akiknek számolniuk kellett azzal, hogy bár az átalakulóban lévő társadalom – legalábbis tagjainak többsége – nagyon is elvárná, hogy férjhez menjenek és férjük jövedelméből éljenek, ez nem fog mindegyiküknek sikerülni. Így fel kell használniuk magas szintű képzettségüket, de jól jön hivatástudatuk is, amikor egyedülállóként munkát kell vállalniuk. A *Szemle* tehát nem kékharisnyák gyűlekezete volt: nagyon is tisztában voltak azzal, hogy számukra létszükséglet a megfelelő végzettség megszerzése és az álláshoz jutás. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy még ők, a modern, diplomás nők is úgy tekintettek a házasságra, mint a nő életének, létfenntartásának biztosítékára. (Lehetséges ugyanakkor, hogy ez a nőtöbblet-retorika elsődlegesen inkább a külvilágnak szólt, a szerzők közül ugyanis jó néhányan férjhez menetelük után is állást vállaltak.)

S milyen pályát ajánlottak a diplomás nők? Bár saját hivatástörténeteikben a Hivatás és Hivatott Nő egymásra találását, olykor szinte misztikus találkozását hangsúlyozták, pályaválasztási tanácsaikban már jóval realistábban fogalmaztak. A *Szemle* szerzői szerint, bár a választásban lényegesek az egyéni hajlamok, preferenciák, mindenképpen figyelembe kell venni az elhelyezkedési lehetőségeket is. A közsférától – mint telített, férfiak által uralt területről – történő távolmaradást ajánlották, és ehelyett a magánpraxisra építő orvos, fogorvos, vegyész, művésztanár pályákat javasolták a lányoknak. Ezek mind olyan pályák, amelyek vállalkozásra épülnek, és művelésük nem veszélyezteti a biztos kenyeret jelentő állami alkalmazásokat. Az, hogy a magánorvosnő esetleg a körorvos riválisa lehet, nem merült fel: úgy tűnik, kizárólag az állami fizetés volt az, amit illet meg hagyni a férfiaknak. Az tehát, hogy például az orvosi képzésre és pályára mennyire alkalmas egy nő, fel sem merült: ez a *Magyar Női Szemle* szerzői – és nyilvánvalóan olvasói – számára nem volt kérdés, természetesennek vették, hogy képes arra, amire vágyik, és amire vállalkozott. Amennyiben viszont mégis állami szférába pályáznának a lányok, a nem túlságosan telített gyógypedagógus, védőnő, iskolanővér foglalkozásokat javasolták számukra. Az utóbbiak viszont nem egyetemi, hanem főiskolai vagy szaktanfolyami végzettséghez kötöttek (esetleg magasabb képzettség birtokában is elvégezhetőek voltak, amire akadt is példa). A diplomás nők tehát jóval fontosabbnak tartották az elhelyezkedési kilátásokat, mint a nagy presztízszt jelentő, de a munkaerőpiac szempontjából kevésbé hasznos egyetemi tanulmányokat: a munkaerőpiacon jól használható egyetemi, főiskolai szakokat, sőt akár a felsőoktatáson kívüli képzéseket ajánlották a pályaválasztó lányoknak a biztosabb elhelyezkedés érdekében. Itt már szó sem volt a diploma státuskellék-jellegéről. A még bátrabbak, a társadalmi szabályokkal szakítani képesek pedig az „ipari”: fényképész, ruhatervező, kalapos, kesztyűkészítő, játékkészítő, gyári

⁵⁹ Zentay Dezső: *Tízmillió nőtöbblet*. Búvár, 2. évf. (1936) 11. sz. 740.

szociális munkás pályák között válogathattak.⁶⁰ A keresztény középosztályhoz tartozó, konzervatív felfogású hölgyek magától értetődő természetességgel javasolták a kézműiparban történő elhelyezkedést, vállalkozások indítását, esetleg gyári munkát.

Összegzés

Mint láthattuk, a nőkérdés terén a Horthy-korszakban a lassú építkezés, a nyitott lehetőségek kihasználása, valamint az úttörő munka egyaránt jelen volt. A nők vállalkozásra biztatása figyelhető meg (az „úri” normákat is felülírva!) még a legkonzervatívabb tanácsadóknál is. Mégpedig elsősorban azért, hogy a női munka ne terhelje az amúgy is nehéz helyzetben lévő gazdaságot, ne vegyék el a férfiak kenyerét, legalábbis ne veszélyeztessék a sajátjukat. Pontosabban: ha már mindenképpen dolgozniuk kell a nőknek, akkor azt ne állami alkalmazásban tegyék, hanem lehetőleg önálló vállalkozóként. Úgy tűnik, a korszakban az „úriember” foglalkozási illemkódexe más volt, mint az „úrinőé”: nem csupán a foglalkozások jellegében különböztek egymástól a nők és férfiak (természetesen többek között azért, mert bizonyos képzettségek és pályák eleve zárva voltak a nők előtt), hanem abban is, hogy ugyanazon képzettség birtokában (például orvosi diplomával) mihez ildomos, egyáltalán mihez lehetséges kezdeniük. A nőket függetlenségre, önállóságra, a piaci igények felmérésére és ahhoz való alkalmazkodásra bíztatták azzal, hogy a biztos, nyugdíjas állásokat inkább hagyják a férfiaknak (hiszen az ilyen állások jó részébe – megfelelő képzettség híján – ők úgysem kerülhetnek be). Ők viszont – a támasz nélkül maradt gyengébb nem – legyenek élelmесek, előrelátók, ismerjék meg az aktuális gazdasági-társadalmi helyzetet, majd csapjanak le a piaci részekre, és elégedjenek meg azzal, amit kiharcolnak maguknak, még akkor is, ha az járatlan utat, újfajta foglalkozásokat jelent. A férfiak egyáltalán nem vették ezt rossz néven, legalábbis nem találtam olyan megnyilatkozásokat a korszakból, ami erre utalt volna. Ezek a kis praxisok – magánorvostól a művésztanáron át a fényképészig – láthatóan nem vagy legalábbis jellemzően nem hozták versenyhelyzetbe a férfiakat, a nők nem jelentettek versenytársat számukra, és nem készítette a nőket arra, hogy valamiféle nemi őrsgé váltást szorgalmazzanak. A férfiak a hagyományosan nőinek számító, leginkább a gondozásra irányuló foglalkozásokat (például ápolónő) továbbra sem találták vonzóknak, ezek tehát szintén nem voltak veszélyben a részükről.

Azt valamennyi női pályaválasztási tanácsadó belátta, hogy a középosztály lányainak taníttatása kulcsfontosságú, mint ahogy alkalomadtán munkavállalása is. Hogy ez a munkavállalás a „nőtöbblet” okozta kényszerűségből vagy a hivatás iránt érzett szenvedélyből következhetett, arról megoszlottak a vélemények. Viszont még a diplomás nők lapjának szerzői sem érezték elégségesnek a szenvedélyes hivatásszeretet kifejezését, amikor munkájukról szóltak: ők is hangsúlyozták, hogy a nők fizetésért végzett munkája kényszerűség, szükségéből fakad: a rossz viszonyok jele. Ez a kijelentés a legnagyobb különbség a korábbi korszakhoz, az első világháborút megelőző feminizmushoz képest. Bedy-Schwimmer Róza a már idézett 1910-es tanácsadókönyvben még úgy fogalmaz, hogy most már – a modern kornak hála – azok a nők is szabadon dolgozhatnak, akiket nem gazdasági, hanem csupán lelki motívumok vezetnek, hiszen a munka az, amely a nő identitását teljessé teszi, mások szemében pedig ennek révén válhat értékké.⁶¹ A Horthy-korszakban ehelyett a hagyományos nemi szerepek fontosságát hangsúlyozták, amihez az is hozzátartozott, hogy a nő csak kedvezőtlen

⁶⁰ Sándor Emma: *Ballag már a vén diák: Milyen pályák állnak nyitva a most érettségizett leányok előtt?* Magyar Női Szemle, 1. évf. (1935) 7-8. sz. 168–169.

⁶¹ Bedy-Schwimmer: *Leányok pályamutatója*, 195–196.

körülmények következtében vállalhat állást. (Még akkor is ez volt jellemző, ha valójában nem minden esetben történt az így.) A korabeli női vélemények tehát ha a szükségesség-motívumban nem is, de a foglalkozások nőiességének megítélésében kissé eltértek egymástól. Hogy megfogadta-e a célközönség ezeket a tanácsokat, arról nincsenek megbízható adataink. Arról viszont igen, hogy az 1930-as évektől előtérbe kerültek a munkavállalásra (inkább) felkészítő képzések, míg az általános műveltség és társasági szerep szempontjából talán előnyösebb felsőoktatási szakok népszerűsége csökkent. Ezt feltehetőleg a felsőoktatás női résztvevőinek körében a gyakorlati szempontok fontosabbá válásával, a diploma státuskelék-jellegének visszaesésével magyarázhatjuk.⁶²

BARBARA PAPP

“The Issue of Women” and Female Guidance: Career Advice to Girls from the Horthy Era

In important issue in the Horthy Era was the so-called “issue of women”, which meant that due to changes in lifestyle the role of women had to be redefined, and at the same time society had to deal with increasing number of female students in higher education and women in intellectual careers. The expression signifies that these phenomena were considered a significant problem at the time. Higher education was available to women, but only with serious restrictions, for example they couldn’t study law and engineering. Therefore, their career options were also limited.

This study examines how women helped their fellow women in choosing schools and careers. We present three extremely popular publications or series of publications containing career advice: a volume of the Magazine of Working Women (Dolgozó Asszonyok Lapja), which was relatively liberal; the books of Jolán Gergely, who believed in educating girls using Catholic principles; and the career advice articles of the Hungarian Women’s Review (Magyar Női Szemle), the magazine for women with university degrees.

All of these publications advised choosing a career, so they thought it to be natural that a middle-class woman would move on to higher education, and even start working if necessary. They encouraged women to be independent and to start their own ventures, mainly so that they don’t take secure jobs from men. They advised “ladies” to be resourceful, attentive, and make use of niche markets, even if it would mean disrespecting traditions.

⁶² Papp–Sipos: *Modern, diplomás nők a Horthy-korszakban*, 117–118.